

A helytörténeti ismeretek szerepe és eszközei*

Napjaink egyik gyakran használt kifejezése, mondhatni a sajtó és a közbeszéd divatszava a globalizáció. Nem véletlenül: az a hatalmas, világméretű folyamat, amelyet globalizálódásnak neveznek, áthatja egész életünket, a gazdaságban, a társadalmi mozgás területén, a kommunikációs és a kulturális szférában egyaránt jól érzékelhető jelenségeket produkál. Hajlamosak vagyunk viszont elfeledkezni arról – valószínűleg azért, mert erről kevesebb szó esik –, hogy ezzel párhuzamosan egy másik, akár ellentétesként is felfogható folyamat szintén fel erősödik: világszerte rendkívüli erőfeszítések történnek a veszélyeztetettnek érzett nemzeti azonosságtudat megőrzésére, a nemzeti, regionális és helyi sajátosságok továbbélésére. S hogy ennek szükségességét nemcsak a lokalitás elkötelezett hívei hangoztatják, egyebek között az is bizonyítja, hogy a fenntartható fejlődés legutóbbi világkonferenciájára készülve számtalan fórumon leírták, elmondták: a helyi erőforrások hasznosítása, a helyi környezeti értékek megbecsülése, a lokális közösségek kibontakozásának segítése, a szerves kultúra folytonosságának megvalósítása legalább olyan fontos és elengedhetetlen, mint a globalizációs törekvések érvényre juttatása. Reménykedő bizakodással olvashatjuk tehát a jeles perui fró, Mario Vargas Llosa optimista jóslatát: „A globalizáció nem fogja megszüntetni a helyi kultúrákat: egy nyitott világban valamennyi értékes és túlélésre méltó részük megtalálja majd azt a termékeny talajt, amelyben virágba borulhat (...) ismét feltűnnek a korábban elfelejtett, elsorvasztott és elhallgattatott helyi kultúrák, és újult erővel kapcsolódnak be globalizált világunk nagy körforgásába.” Tegyük hozzá: hitünk szerint a helyi értékek megmaradásában, a lap-pangó kincsek felszínre hozatalában és közvetítésében tetemes, semmi mással nem pótolható szerepet vállal a helytörténeti kutatás és tájékoztatás.

A helyi jelenségek, a helyi információk, az adott hely múltja iránti érdeklődés fokozódását számtalan tapasztalati tény, valamint sok és sokféle vizsgálati eredmény jelzi. Ma már a helyi tömegtájékoztatási eszközök sokasága igyekszik ezt az igényt kielégíteni; sőt a megyei, városi, községi, kerületi stb. újságok olvasottsága, a helyi rádiók, televíziók hallgatóinak, nézőinek száma nemcsak arányaiban, hanem abszolút mennyiségben is vetekszik az országos orgánukéval. Hasonló fejleményrel találkozunk a mindennapi könyvtári munkában is: konkrét felmérési adatok igazolják, hogy a közkönyvtárakhoz érkező kérdések számottevő hányada lokális érdekű, és ezek egyre változatosabbak. A harmadik figyelemre méltó tény a helytörténeti kiadványok tartósan nagy száma. Noha kurrens historiái szakbibliográfiánk jelenleg nincs, a Honismeret című folyóirat áldásos könyvészeti rovatából és a Magyar Nemzeti Bibliográfia most már csak számítógépen elérhető, kéthetente összeállított füzeteiből türelmes munkával legalább a frissen megjelent könyvek mennyisége megbecsülhető. Eszerint évente 200–300 között mozoghat a Magyarországon és a szomszédos államokban élő magyarság körében kiadott és helytörténetinek minősülő önálló kötetek, évkönyvek, netán CD-ROM-ok száma. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy a tanulmánygyűjteményekben és a különféle folyóiratokban megjelent közlemények mennyisége ennek többszöröse. A megyei, városi, községi, kerületi, iskolai és más intézményi lapok szintén sok ezernyi cikknek, forráspublikációnak adnak helyet. Újabban a helyi rádiók és televíziók – olykor az országos adók – is foglalkoznak helytörténeti kérdésekkel. S egészen új keletű fejlemény, hogy az Interneten mind gyakrabban fordulnak elő ilyen témák.

Mivel magyarázható ez a nagy érdeklődés? Az indíték sokféle lehet: a tudományos kutatás, az iskolai oktatás, a mindennapi gyakorlat sok-sok ága, az emberek spontán tudásvágya és így tovább. Végső soron azonban – talán mindezek előtt – egy nagyon jelentős érzelmi-értelmi tényező munkál a mélyben: a szűkebb környezethez, a szülőföldhöz, a lakó- és munkahelyhez való szoros kötődés. Vagyis az alapvető, eredendő ok az emberi élet, a társadalmi mozgás földrajzi tagolódásában rejlik, abban a magától értetődő tényben, hogy az események *valahol* történnek, a folyamatok *valahol* zajlanak. Az egyes ember legközvetlenebbül egy szűkebb

* Elhangzott a Tolna megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület ünnepi közgyűlésén, Szekszárdon 2005. szeptember 3-án. (Szerk.)

helyhez kapcsolódik, és erről szeretne legtöbbet (vagy relatíve legtöbbet) tudni, és ebből a szoros érzelmi-értelmi kötődésből fakad a vágy a szűkebb haza múltjának megismerésére is.

Közismert motívumként jelölhető meg az a tudományos felismerés, mely szerint egy-egy nemzet, ország múltja, jelene jelentékeny részben a helyi jelenségekből, folyamatokból tevődik össze. Ennélfogva az utóbbiak, tehát a mikrostruktúrák (p1. a népelet, a társadalmi változások, a környezeti viszonyok) beható tanulmányozása, részletező, szinte mikroszkopikus feltárása mintegy feltétele a makrovilág, vagyis az ország, a nemzet kellően árnyalt története bemutatásának.

A harmadik szempont, amit érdemes kiemelni, voltaképpen visszautalás a bevezető gondolatokra. A globalizálódás említett átfogó és alighanem feltartóztathatatlan áramlata az egyes ember számára nehezen megfogható, átélhető, ugyanakkor bizonytalanságokkal terhelt. Éppen ezért nagyon sokan fordulnak a nemzeti és a helyi értékek felé, egyebek között a történelmi hagyományokban keresik a biztos fogódzót, a lelki és erkölcsi támaszt.

Ezek a megállapítások a lényegét illetően közelítenek a második, az előadás címe által sugallt kérdéshez: *hogyan fogalmazható meg a helytörténeti kutatás, a helytörténetírás mai jelentősége?* A teljességre törekvő válasz szétfeszítené a megszabott terjedelem kereteit, négy tényező kiemelése azonban mindenképpen indokolt. Jelesen a tudományos hozadékról, a gyakorlati-közéleti szerepről, a spontán érdeklődés kielégítéséről és az érzelmi-tudati hatásról feltétlenül illik szólni.

Pár gondolattal ezelőtt már utalás történt arra, hogy a helytörténeti kutatás számottevő mértékben hozzájárul a történettudomány, szélesebben: a különféle tudományágak történeti vizsgálódásainak gyarapodásához, gazdagodásához. Hazánkban is olyan kiváló történészek foglalkoztak e kérdéssel, és mutattak rá a lokális búvárkodás fontosságára, és hasznosságára, mint Fraknói Vilmos, Pesty Frigyes, Tagányi Károly, Mályusz Elemér, Benda Kálmán, Szabad György, vagy újabban Glatz Ferenc, Orosz István, Gyáni Gábor. Közben sok-sok szorgalmas, jól felkészült helytörténész áldozatos munkája révén mennyiségileg és minőségileg egyaránt igen értékes helytörténeti irodalom született. Az idők folyamán kifejeződött a helytörténet fogalma, tisztázódtak a legfontosabb elméleti kérdések, megtörtént a módszertani alapvetés. Természetesen a viták ma is folynak, és nyilván sosem szűnnek meg, de épp ezek viszik előre a történettudomány és a helytörténeti kutatás fejlődését.

Széles körben elfogadottnak tekinthető az a felfogás, mely szerint a helytörténet fogalma kettős értelemben használható. Egyrészt jelöli az adott hely (település, megye, kisebb táj, városrész, intézmény stb.) múltját, pontosabban a múltra vonatkozó feltárt vagy a forrásokban rejtőző információkat, tehát egy ismerethalmazt. Másrészt a történettudomány azon irányának megnevezésére szolgál, amely az adott hely (vagy valamely intézménye, üzeme stb.) múltját, a helyhez kötődő valamely személy életét, történeti szerepét tanulmányozza a források segítségével, illetve a történeti események, jelenségsorozatok helyi tényezőit, sajátosságait mutatja be. Az utóbbi értelmezés kizárja azt a megközelítést, amely az országos (a nemzeti) és a helytörténeti kutatást a történettudomány két különböző szintjeként vagy fokaként képzelel el. É tekintetben igen találó a lokális vizsgálódások terén is mintaszerű dolgozatokat közlő történész, Vörös Károly megjegyzése: „...a helytörténeti kutatás nem alacsonyabb, hanem mélyebb szintű munkát tesz lehetővé – sőt kötelezővé. Alacsony és mély pedig egymástól nagyon is különböző fogalmak...” Vagyis a mérce nem a téma, hanem a szakmai színvonal. Másként fogalmazva – az angol R. Douch megállapítását idézve – „a helytörténet, a hazai történelem és a világtörténelem nélkülözhetetlen kiegészítői egymásnak.” Talán a koncentrikus körök vagy egy fordított kúp példáján lehetne ezt szemléltetni, ahol a legnagyobb kör az egyetemes, a legkisebb a lokális história területe, de a belső kör a legtömörebb; a kúpszeletek ugyanígy felülről, az egyetemestől lefelé sűrűsödnek az információtartalmat tekintve.

A helytörténet korszerű felfogásában átfogó, komplex diszciplína, mégpedig hármas vonatkozásban: *tartalmilag, kronológiailag és metodikailag*. A társadalmi mozgás, az emberi tevékenység mindenoldalú rekonstruálására törekszik, sőt újabban a természeti körülmények (a földrajzi környezet, az időjárás stb.) változásait is igyekszik felderíteni; ugyanakkor itt is megfigyelhető a specializálódás, a helytörténeti irodalom tematikai változatossága. A helytörténet időben is totális: az adott hely múltjának teljes feltárására vállalkozik a kezdetektől, vagyis az első források keletkezésétől napjainkig. A jelenig hatolásnak kettős magyarázata van. Egy-

részt a társadalmi jelenségek, folyamatok történetiségével függ össze, amiből következik, hogy – Mályusz Elemér szavaival – „a társadalom életében a ma nem érthető meg a tegnappól.” Másrészt egy sajátos, igen jól ismert, lépten-nyomon érzékelhető paradoxon érvényesül: ha valami megtörtént, azon nyomban múlttá, vagyis történelemmé vált; más megfogalmazásban: az események, a tények megszületésük pillanatában a helytörténet elemévé válnak, az információk, az őket hordozó dokumentumok pedig a helytörténet forrásaivá. A metodikai komplexitás mindenekelőtt azt takarja, hogy a helytörténet a történettudomány egyik kutatási irányaként integrálja a különböző társadalomtudományok, sőt a természet- és az alkalmazott tudományok történeti vizsgálódásainak eredményeit, felhasználható módszereit. Mindebből fakadóan a helytörténet a források széles körére támaszkodik, a régészeti leletektől a színhagyományig és a mai szóbeli közlésekig, de mindmáig a levéltári, a könyvtári és a múzeumi dokumentumok (tehát az iratok, a nyomtatványok, a tárgyi emlékek, újabban a digitális adathordozók stb.) jelentik a forrásbázis meghatározó szeleteit.

A helytörténeti ismeretek *gyakorlati-közéleti* szerepe szintén igen sokrétű és sokirányú. Hosszan sorolhatnánk a példákat, de meg kell elégednünk a következők kiragadásával. A kutatási eredmények, illetve a közlemények a történeti előzmények (a hajdani sikerek és kudarcok, az egykori kezdeményezések stb.) feltárásával elősegíthetik az önkormányzati, vállalati, intézményi stb. döntések meghozatalát, például a településrendezés, a helyi közlekedés, a műemlékvédelem, a környezetvédelem terén. A helytörténetírás információanyaga jelentékeny mértékben megkönnyíti az évfordulók, névfelvételek, megemlékezések stb. előkészítését, szervezését. Az újságírás, a közművelődés, az ismeretterjesztés szintén sokat merít a korábbi történeti publikációkból. A lokális feldolgozások és forráskiadványok a felvilágosodás óta segédanyagul szolgálnak az iskolai oktatásnak; ma elsősorban a Nemzeti Alaptanterv és a kerettantervek előírásai nyomán. Ebben a körben magától értetődő valóság a helytörténeti kutatás és a honismereti mozgalom szoros kapcsolata.

Mi, könyvtárosok különösen sűrűn tapasztaljuk, ám a levéltárosok és a muzeológusok számára is mindennapi élmény, hogy az olvasók, az *érdeklődők* nem csekély hányada a jó értelemben vett tudásvágytól vezérelve fordul a közgyűjteményekhez. Például a hely múltját, a helyi nevezetességeket vagy a híres emberek helyi kötődéseit, egy-egy iskola vagy más intézmény történetét kívánják megismerni. Végző soron idesorolható a közelmúltban ismét divatba jött családfa-kutatás is. S nem szabad elfelejteni – bár a bővebb kifejtésére ezúttal nincs idő –, hogy a történetírás, közelebbről a helytörténetírás „szórakoztat” is, és az emberek egy részében nyilván ott munkál a nemesebb szórakozás lehetőségének felismerése. Fraknói Vilmos már 1864-ben, a megyei monográfiák akkori tervezetében utalt arra, hogy a történelem iránti érdeklődés, rokonszenv felkeltésében a helytörténeti munkák rendkívül fontos szerepet játszanak. Az utóbbi évszázad bámulatos technikai fejlődése kivételes esélyt teremtett a lokális információk terjesztésére: a helytörténeti kutatás eredményei nemcsak írásos, pontosabban nyomtatott formában kerülnek a közönség, a befogadók elé, hanem filmen, videokazettán, hangfelvételen, diakockákon, rádió- vagy televízió műsorban, és legfrissebben elektronikus vagy digitális dokumentumokon.

Fentebb, más összefüggésben már szó esett a lokális információk *érzelmi-tudati hatásáról*. Szinte közhely, de mélységesen igaz: a helytörténeti kutatás a szülőföld, a lakó- és munkahely, az egykori iskola múltjának feltárásával, megismertetésével erősíti a szűkebb környezethez való érzelmi-értelmi kötődést, a hajdani örökség és a mai sikerek megbecsülését. És ezáltal hatékonyan közreműködhet az összetartozás érzésének felkeltésében, a nemzeti öntudat erősítésében, a hazaszeretet elmélyítésében. A lokálpatriotizmus ugyanis nagy érték, olyan vezérelv, amely a világot átjáró globalizációs hullám idején is elemi erővel hat. Valójában az egyik legnemesebb emberi tulajdonság, a hazafiság megnyilvánulási formája. Úgy, ahogy azt a tizenkilencedik század egyik legeredetibb magyar gondolkodója, Eötvös József örökérvényű módon leírta: „Az egész hazát csak eszmében foghatjuk fel, s így azon szeretet, mellyel az egyes falujához vagy környékéhez ragaszkodik, tulajdonképp azon kapocs, mely őt a hazához köti.” S tegyük hozzá: a haza iránti ilyenén ragaszkodás, az igazi patriotizmus az egész emberiség, az egész emberi kultúra tisztelőtén alapul. Vagyis az ember az adott hely múltján és már a történés pillanatában történelemmé váló jelenében keresztül nemcsak a nemzeti fejlődés, hanem a társadalmi mozgás egyetemes áramlatához is kapcsolódhat.

A helytörténet művelői és a helyi információk közvetítői a lokális hagyományok, értékek feltárásával, a lokális öntudat erősítésével, a lokálpatriotizmus érzésének és tudati tényezőinek elmélyítésével, ébrentartásával fontos kötelességet, ha úgy tetszik, szolgálatot teljesítenek. Joggal vetődik fel az újabb, az előadás címének második részére rimelő kérdés: *hogyan valószínűsíthető meg a helytörténeti kutatás küldetése?* Vörös Károly korábban idézett mondataiban benne rejlik az autentikus válasz: alapos munkával, kellő felkészültséggel, szakmai jártassággal és hozzáértéssel, röviden: tudományos igényességgel. A helytörténet-kutató számára is elengedhetetlen a történettudomány belső szabályainak, különféle módszereinek beható ismerete, a forráskritika megfelelő alkalmazásának készsége, és igen előnyös a mindenkori szemléleti irányok elmélyült tanulmányozása, az újfajta vizsgálódási szempontok rugalmas hasznosítása.

Bár ismétlésnek látszik, a további mondandó miatt indokolt újból hangoztatni egy nagyon fontos követelményt. Köztudott, hogy a helytörténeti kutatás tárgya mindig egy mikrostruktúra vagy annak valamelyik eleme, más megközelítésben valamely jól körülhatárolt hely vagy annak valamelyik időszaka, életjelensége, kiemelkedő személyisége stb., beleértve az országos (sőt egyetemes) folyamatok, jelenségek helyi megnyilvánulásait, sajátos lokális vonatkozásait. Alapvető elvárás viszont, hogy ezt a mikrovilágot az országos, sőt olykor az egyetemes fejlődés áramlatába ágyazva, arra figyelve szemlélje, kimutatva a lokális és az országos kölcsönhatásait is. Így lehet túllépni a provincializmuson – amivel még mindig elég gyakran vádolják a helytörténészeket –, így válhat a helytörténeti kutatás eredménye az országos történet kiegészítőjévé, bizonyos értelemben annak mintegy megalapozójává.

Nem tartható viszont az a másik végletes, mechanikus felfogás, mely szerint az ország története az egyes helységek, tájegységek történetéből áll össze. Ad absurdum vive ez azt jelentené, hogy a világtörténet is a helytörténeti ismeretek matematikai összege, hiszen ha az országok története csak a helységek múltjából rekonstruálható, akkor az ún. világtörténet is csak az országok történetéből, következésképpen a helytörténetből tevődik össze. Voltaképpen az egyetemes-, az országos-, és a helytörténet, hogy leegyszerűsítsük az egyébként jóval bonyolultabb sémát, más-más vizsgálódási irány, vagy – Szűcs Jenő közismert, találó kifejezésével élve – más-más látószög.

Röviden célszerű visszatérni Vörös Károly sokunk számára igen meggyőző okfejtésének egy másik elemére, pontosabban következményére is. Nevezetesen arról van szó, hogy az általa exponált kérdés, a helytörténet időről-időre feltűnő, olykor kisebb, máskor nagyobb mértékű lebecsülése valós, jól érzékelhető ellentmondáson alapszik. Egyfelől számos kitűnő, vezető történész foglalkozott és foglalkozik lokális témákkal, továbbá nagyszerűen felkészült, buzgó helytörténészek számtalan színvonalas közleménnyel gazdagítják a történettudományt, másfelől nem tagadható, hogy ugyanakkor meglehetősen sok dilettáns, a tudományosság kritériumait nélkülöző munka is napvilágot lát. Semmiképpen sem mentség, mégis tény: bizony-bizony nem egyszer előfordul, hogy az országos, sőt az egyetemes történeti publikációk között is fel-felbukkannak értéktelen, tudományosan minősíthetetlen művek. Ennek kapcsán feltétlenül utalni kell arra, hogy a dilettáns szerző nem azonosítható az amatőr kutatóval. Hiszen lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy a nem hivatásos történészek is sok szép, dicséretes, a fentebb vázolt követelményeknek megfelelő dolgozatot, forrásközleményt készítettek, rengeteg hasznos adalékot, hosszú ideig a levéltári iratok mélyén vagy a sajtó hasábjain megbúvó információt tártak fel. E vonatkozásban érdemes idézni az egyik határterület, az irodalomtörténet-írás ismert képviselőjét, Kerényi Ferencet, aki a következő elgondolkodtató, és egyúttal biztató, ösztönző sorokat vetette papírra bő másfél évtizeddel ezelőtt: „A Petőfi-kutatás nagy tartalékának a helytörténetet látom. A kritikai kiadás mellett az átideologizált időkben is innen érkeztek az igazán fontos, bár nem látványos adatfeltárások, tudományos részeredmények.”

A helytörténeti ismeretek közvetítése, eljuttatása az érdeklődőkhöz, a felhasználókhöz sokféleképpen mehet végbe, és sokszintű lehet. Formailag még mindig a nyomtatott publikációk (monográfiák, tanulmánykötetek, évkönyvek, folyóirat-, napi- és hetilapcikk) dominálnak, változatlanul ennek a közlési módnak van a legnagyobb tekintélye, leginkább – hogy ilyen prózai dolgokra is célozzunk – erre lehet pénzt szerezni. Szó esett már a szaporodó rádió- és televízió műsorokról, és egyre több dokumentumfilmet forgatnak a települések, megyék, tájegységek múltjáról vagy fontos intézményeiről, jeles személyiségeiről. A személyes

kontaktus révén hatékony eszköz a helytörténeti előadás. S nagy lendülettel törnek előre a közönségnek szánt elektronikus adathordozók: a lemezek (CD-ROM, DVD) és az internetes honlapokon közzétett lokális szövegek, adatok, képek, hangfelvételek. Sajátos és népszerű eszköz a múzeumi kiállítás (különösen a terjedő interaktív változat) és a levéltári bemutató.

Tartalmilag a hagyományos tagolás ma is elfogadható. A legmagasabb szintet a tudományos termékek jelentik: a *helytörténeti monográfiák, színtézisek, tanulmányok, forráspublikációk és esszék*, továbbá a mindig kellő kritikával kezelendő *visszaemlékezések*, vagyis az elsődleges információközlés műfajai. Noha a válaszfalak nem merevek, másodlagos információközlésnek minősülnek az *ismeretterjesztés* különféle termékei. Szerencsés átmenetnek tekinthető – hogy csak egyetlen példára utaljunk – a Száz magyar falu könyvesháza című millenniumi sorozat. Széles körhöz szólnak, ezért adott esetben jelentékeny befolyást gyakorolhatnak a közfelfogásra a *publicisztikai írások* (vagy a hasonló szintű előadások, rádió- és tévéműsorok, filmek stb.). S végül okvetlenül megemlítendő a *szépirodalmi alkotások*, amelyek nemcsak az érzelmi hatás miatt fontosak. Főként az önéletrajzi elemekből táplálkozó regények, elbeszélések, né tán költemények érdemi, hiteles, sőt semmi mással nem helyettesíthető információkat tartalmazhatnak az adott város, község, megye életéről, lakóinak gondolkodásáról és magatartásáról, az egy-egy tanintézet szellemi légköréről stb. Gondoljunk például Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig vagy Komáromi János Pataki diákok című opusára, illetve Szabó Magda híres, a debreceni civisek mindennapjait szinte társadalomtörténeti pontossággal megelevenítő Régi-módi történet című családregényére.

Remélhetőleg elnézhető az előadónak, ha a következő kérdéssel szűkebb hivatását érinti: *milyen tanulságokat fogalmazhat meg, tolmácsolhat a helytörténeti kutatással rendkívül szoros kapcsolatban álló helyismereti könyvtáros?* Megint csak mentegetőzessel kell folyni a könyvtári munkának ez a szakága az elmúlt négy-éves és fél évtizedben nálunk is dinamikusan fejlődött, a felhalmozott tapasztalatok bősége nem engedi meg, hogy azok mindegyikéről szóljunk, néhány dolgot azonban érdemes megemlíteni. A helyismereti tevékenységet folytató könyvtárak munkatársai az utóbbi évek publikációinak ismeretében egybehangzóan állíthatják, hogy a helytörténeti-kutatás feladatainak megoldását, lehetőségeinek kiteljesítését előnyösen mozdíthatja elő a források körének tágítása.

Két, hozzánk közelebb álló forráscsoportra mindenképpen ajánlatos felhívni a figyelmet. Az egyik a régi iskolaírt értesítők jókora halmaza. Az 1850-es években az osztrákok által hazánkban is végrehajtott gimnáziumi reform tette kötelezővé ezekben a tanintézetekben az évkönyv rendszeres közreadását. Később csatlakoztak az egyéb középfokú tanodák, majd a polgári iskolák is. A középiskolai kiadványok rendszerint úgynevezett programtervezéseket is közöltek, ezek között szép számmal akadnak helytörténeti dolgozatok, némelyikük napjainkig nem vesztette el időszerezőségét. Magától értetődik, hogy az értesítők hallatlanul fontos forrásai az iskola- és neveléstörténeti vizsgálódásoknak; egyebek között a tanintézet szervezetéről, épületéről, tananyagáról és nevelési céljairól, tanáiról és tanulóiról, az önképző körökről, a többi diákegyesületről, a diákok életmódjáról stb. elsődleges információkat közölnek. A precíz személyi adatok révén egy-egy neves művész, író, tudós, politikus stb. pályaképeinek pontosabb megrajzolását, illetve az indulás körülményeinek felvázolását szintén elősegítik, tehát az irodalom-, a művészet-, a tudomány-, a politikátörténet ugyancsak meríthet belőlük. A hajdani osztálynévsorok – különösen ahol a vallásfelekezeti hovatartozást és az apa foglalkozását, társadalmi állását feltüntették – a társadalomtörténeti elemzések kiaknázatlan kincseshányái.

Örvendetes tény, hogy a helytörténeti kutatók egyre nagyobb figyelmet fordítanak a polgárosodás korának – és természetesen korunknak – másik igen jelentős, az előbbinél tematikailag lényegesen gazdagabb forrásanyagára, a sajtótermékekre. A helyi újságok és folyóiratok hasznosítása fokozatosan kilép az esetlegesség állapotából, egyre rendszeresebbé válik. E mögött nyilván az a felismerés húzódik meg, hogy az eseményekkel egyidejűleg keletkezett sajtóközlemények (hírek, tudósítások, cikkek stb.) a helytörténetírás elsődleges, a levéltári iratokkal csaknem egyenértékű forrásai. Jó néhány esetben a pártharcokat és politikai csatározásokat talán még hívebben is tükrözik. S mindenképpen van egy eléggé nem méltányolható többletük: a sajtó hasábjairól könnyebben, pontosabban rekonstruálható a helyi közhangulat. A kutatók elsőrangú segédletekre támaszkodhatnak. Minden megyében megjelent – néhol már javított és bővített második kiadásban is – a megyei sajtóbibliográfia, és ezek a kötetek,

füzetek kellő eligazítást nyújtanak a kezdő, illetve a kevésbé tájékozott helytörténészeknek. Legalább ennyire fontos, hogy az elkallódott helyi példányok pótlására a könyvtárak igyekeztek mikrofilm-gyűjteményeket kiépíteni, és így helyben hozzáférhetővé tenni a megyei, városi, községi lapokat. S immár – éppen a mikrofilmek közbeiktatásával – készülnek a helyi újságok és folyóiratok digitális változatai.

Ezzel elérkeztünk a téma utolsó tárgyköréhez. Aligha szükséges bizonygatni, hogy a huszadik század második felének egyik legnagyobb és leglátványosabb technikai vívmánya, a számítógép új lehetőségeket teremtett a helytörténeti kutatás és a helytörténeti ismeretek közvetítése előtt is. Már-már szinte restellni való banalitás, de azért nem árt ismét és ismét tudatosítani, hogy a komputer micsoda előnyöket, milyen könnyebbséget kínál a szöveg- és képrögzítés, a szövegszerkesztés, a mutatózás, a nyomdai előkészítés terén, sőt megvalósítható a különféle információhordozók együttes megjelenítése és előhívása, vagyis a multimédia dokumentumok előállítására is. Közgyűjteményeinkben hétköznapi tevékenység a számítógépes adatbázisok építése és kezelése. Nemcsak az alapnyilvántartások és a katalógusok készülnek így, hanem mind több kronológiai, életrajzi, testületi, geográfiai és más faktográfiai adattárakat szerkesztenek a gépi programok segítségével. Kevésbe honosodott meg az itthoni helytörténetírásban a számítógépes adat- és szövegelemzés. Holott a nagyobb tömegű információk rögzítésére, illetve több szempontú analízisére hatásos programok vásárolhatók vagy készíthetők. Például a népszámlálások, a parlamenti és helyhatósági választások, az anyakönyvek, a lokális statisztikák, a mezőgazdasági termelés és az áruforgalom adatai hozhatnak ezzel a módszerrel új és újajta eredményeket, következtetéseket. A hipertext alkalmazása pedig a forráskritika hatékonyságát növelheti. Viszonylag egyszerűen állíthatók fel összehasonlító táblázatok, mondjuk a települések, a településrészek, esetleg a megyék közötti hasonlóságok és különbségek kimutatására.

Most már ízlelgetjük a digitalizálás előnyeit is. A korábban (vagy éppen napjainkban) keletkezett nyomtatott és kéziratos dokumentumok, a képi ábrázolások és hangfelvételek elektronikus másolata az információk megőrzése, átörökítése, más szavakkal a közgyűjteményi állomány védelme szempontjából is igen fontos. A gyakorló helytörténész inkább a kézikönyvek és az eredeti források könnyebb hozzáférhetőségét emeli ki, hiszen egy-egy lemez akár otthon, az íróasztal előtt ülve is használható, és hasonló esélyt kínálnak az interneten olvasható szövegek, képek. S ha már a nemzetközi hálózaton tartunk, feltétlenül említsük meg, hogy ez által a helytörténetírás eredményeinek közvetítése, terjesztése szintén lényegesen módosult: a kutatás produktumai vagy az ismeretterjesztő közlemények gyorsabban és talán biztonságosabban juthatnak el az érdeklődők, az olvasók, a felhasználók egyre bővülő rétegeihez, akár az országok, sőt a kontinensek határait átvéelő módon.

Egyáltalán: a közelmúlt fejleményeinek tükrében nyugodtan elmondható, hogy a számítógép és a távközlés forradalmi sodrású előretörése soha nem sejtett, remélt mértékben kiszélesíti a helytörténeti információk hatókörét. Azok az internet, a CD-ROM, a DVD és a hasonló, ezután megszülető technikai „csodák” révén végképp kitörhetnek a földrajzi és tudományos elszigeteltség (nem egyszer bizony a provinciális elszigeteltség) állapotából.

Bényei Miklós

Füzesgyarmat város címere